

הגאון החסיד רבי מנחם מנדל חן הי"ד

תורתו מפי אביו הגה"ת, ושנים רבות ישב על שלחן אביו וגדל והתעלה בהדרכתו בתורה ובחסידות. בשנים ההם החל לנסיע מפעם לפעם לליובאוויטש להסתופף בצל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ז"ע, וכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ז"ע גילה לו חיבה מיוחדת וקירבו מאד.

כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ ז"ע, שהיה בן-גילו של הרמ"ח חן, השתעשע אתו ביחסי ידידות עמוקים, וזילה אתו רבות בכל עת בואו לליובאוויטש.

כח זכרוננו היה יוצא מגדר הרגיל, הפלא ופלא בלתי מצוי, והוא ניצל אותו כולו לתורה תמימה: בגיל שש ידע את כל

מועט לתיאור דמותו המזהירה ייעשה במסגרת מאמר זה.

ראויים הם רבי פרץ והרד"צ להעלה על הכתב של חייהם; דמותם ופעלם, כפי שהם רשומים פה ושם בספרות תולדות חב"ד וביתור — בשמועות החסידים, למען ידע דור אחרון, יתרשם וילמד. אלא ש-קצרה היריעה, ועוד חזון למועד בע"ה. רבי שלמה מנחם מענדל (לא ידוע משום מה לא נזכר שמו הראשון, "שלמה" בשום הזדמנות, אלא בפי בני משפחתו שיחיו) נולד בשמחת בית השואבה שנת תר"מ בטשניגוב. בילדותו למד אצל טובי ה-מלמדים שבעיר, אך בהתבגרו קיבל עיקר

משפחת הרבנים המפורסמת חן שפעלה ברוסיה הוציאה מקרבה רבנים גדולי תורה ויראה, למדנים ועובדי ה'.

מתוכם מפורסמת ביותר אותה שלשלת זהב בת שלש חוליות, שלשה דורות: רבי פרץ, מגדולי חסיד כ"ק אדמו"ר בעל ה"צמח צדק", שהיה תחלה רב בבשנקוביץ ובנעוול שברוסיה הלבנה, וקיבל אחר כך, לפי הוראת רבו הצ"צ, את רבנות עיר הפלך טשניגוב שברוסיה הדרומית. בנו היה רבי דוד צבי (הרד"צ) שהיה מגדולי חסיד כ"ק אדמו"ר מהר"ש, והיה מפורסם כסאן וקדוש עליון. בנו של הרד"צ היה רבי מנחם מענדל, אב"ד גיעזין, שנסיון

**

החיות הפנימיות שבכל דבר

החסיד רבי פנחס רייזעס סיפר לרבנו האמצעי מה שקבל מהחסיד הישיש רבי ברוך שמשון בשם אביו שהי' אחד הנס-תרם:

מורנו הבעש"ט בהתגלותו, גילה את החיות הפנימיות שבכל דבר שזוהו מהותו.³⁴

**

שימו לבבכם

חסידות היא, "שימו לבבכם". חסידות מקרבת את הענין לאדם ואת האדם לענין, שיתעצם בו, והיינו שכל עניניו בעניני עולם יהיו לפי דרך ואופן תורת החס-דות.³⁵

**

חסידים וחסידות

דברי אלקים חיים הם חסידות וחסידים. חסידות וחסידות הם דבר אחד, אי-אפשר להיות חסידים בלי חסידות ואי-אפשר להיות חסידות בלי חסידים.

ידוע המאמר³⁶ אלפים שנה קדמה תורה לעולם, ועד שהקב"ה נתן לנו את התורה, היא נקראת בשם שעשועים וכשינתנה תורה למשה, אז היא נקראת — תורה. כך גם בפנימיות התורה — חסידות. חסידים וחסידות הם דבר אחד, חסידות עושה חסידים וחסידים לומדים חסידות.³⁷

ביציאת מצרים ישנה מצוה לספר ב-יציאת מצרים. צריכים לספר את הנסים והנפלאות שעשה הקב"ה עם ישראל ב-יציאת מצרים. בידיעה בלבד מה שיודעים שהיתה ושישנה בכל דור ודור יציאת מצרים — לא יוצאים ידי חובת סיפור יציאת מצרים, אלא צריכים לספר יציאת מצרים בדיבור דוקא.

וכן גם ביציאת מצרים של חסידות, ישנה המצוה של סיפור יציאת מצרים בדיבור, לספר סיפורים חסידיים ולהרגיש את הסיפור המסופר בפנימיות דפנימיות, צריכים לדעת שכל סיפור הנו הוראה בחיים, איך צריכים להתנהג בפועל ממש. וממילא צריך כל סיפור להביא למדה טובה ולחיות פנימית בהידור מצוה ול-הרגיש את דרכי הנועם של תורת החס-ידות.³²

אמר הרבי ה"צמח צדק":

סיפור חסידי הוא נפש החסידות, ניגון חסידי — רוח החסידות, התוועדות חסידית — נשמת החסידות, ללמוד חסידות בעיון ולהתפלל עם חסידות — ח"י יחידה של חסידות.

מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, ב-סיפור בלבד שמספרים מיציאת מצרים מתקיימת יציאת מצרים, אפילו כולנו כמכים כולנו נבונים וכולנו יודעים את התורה — חב"ד"ש, מצוה עלינו לספר, צריכים לספר סיפור חסידי, ובסיפור עצמו יוצאים ממצרים.³³

בירור ותיקון. לכן, ביציאת מצרים יצאו לגמרי ממצרים ואילו ביציאת מצרים של חסידות היציאה היא מהמצרים והגבולים של העולם אבל בתוך העולם, זאת-אומרת כשנמצאים בעולם צריכים להיות בתהליך של יציאה מן המיצר והגבול של העולם. העולם עצמו הוא טוב, משום שהעולם הוא שעלה ברצונו יתברך שיהי' עולם, רק המיצר והגבול של העולם-הזה, מה שהעולם הגשמי מעסיק את האדם ומבל-בלו מתורה ועבודה, שזוהו המיצר והגבול, זה לא טוב.

וזהו עבודת האדם — להסיר את ה-מיצר והגבול של העולם.

להסיר את המיצר והגבול של העולם ולהרגיש את האמת, שהעולם עצמו הוא טוב באמת משום שזוהו רצונו יתברך — זהו רק על-ידי חסידות, היינו על-ידי עבודה של חסידות. וזהו מה שחסידות היא יציאת מצרים.

**

32. ספר המאמרים ה'תש"י (קונטרס עז) עמודים 198-197.
33. התמים ה. עמודים ה-ט.
34. ספר המאמרים ה'תש"י (קונטרס עב) עמוד 87.
35. קונטרס טו. (שיחת יב תמוז תרצ"א)
- עמוד כ. וראה לקוטי דיבורים כרך ד. עמוד 1482.
36. מדרש תהלים פ"ד, יב.
37. קונטרס פז (שיחת ליל כ סלוו תרצ"ב)
- דף ב. וראה לקוטי דיבורים כרך ד. עמוד 1520.

התנ"ך בע"פ, ואת כל הפרטים הקשורים בכל ספרי הספריה הגדולה של אביו הרד"צ נ"ע (המפתחות, שמות המחברים, הדפוסים, תקופותיהם, הדפים או הפרקים שבכל ספר). כך העיד אחיו הגדול הרה"ג ר"א חן ז"ל. כן העיד עליו שבהיותו בגיל שמונה-עשרה שהיה כבר ידע — בעל-פה ממש — את כל הש"ס, ספרי הרמב"ם, תשובות חתם-סופר (הבה יתרה היתה לו לספר שו"ת זה וקבע בו שעור כל ערב לפני השינה), זכמובן — ספרי חסידות שונים.

בשנת תרס"ד נשא לאשה את בתו של הגביר ר' שבתי ברמן, ליד לויטא, מחסידי תב"ד. כ"ק אדמו"ר מהר"י"צ נ"ע היה ה"שדכן", ודמי השדכנות ניתנו כתרומה לשיבת תומכי תמימים. כ"ק אדמו"ר הרשב"ב נ"ע קבע את גובה הנדוניה שעל אבי הכלה לתת. מתחלה היסס אם יהיה באפשרותו לתת סכום גדול כזה, וכבר רצה לבקש מהרבי להפחית מן הסכום, אלא שהחליט שכיון שהרבי אומר כן — דאי יעזור לו ה', ואמנם בין ההשתדכות לנישואין ביצע עסק מוצלח והרוויח מומן רב.

כחצי שנה אחרי נישואיו התקבל לרב ואב"ד לקהלה הנכבדה ניעו"ץ שבפלך צרינגוב.

עד מהרה התגלה כרב ומנהיג עדתו בחסד עליון, גם בשטח ההלכה וגם בשטח צרכי הצבור.

להוראותיו ולפסקיו, הן באיסור והיתר והן בדברים שבין אדם לחברו, יצאו מוני-טין בבהירותם ובאמיתותם. שאלות מסוג כמות וסכומים שהיו נראים כבלתי ניתנים לפתרון — נפתרו על ידו בכח ידיעותיו הכבירות, פקחותו העמוקה וחתירתו לאמת. כל רבני הסביבה הפנו אליו את שאלותיהם הקשות, והזמין אותו לשבת בראש בדיני-תורה, והוא השכיל למצוא להם פתרונות נכונים, לשביעת רצון חבריו הרבנים. גם בין הגויים יצא שמו לתהלה כאיש אמת וישר ונרצון רב היו באים להתדיין עם יתורם אצל הרב.

במיוחד יצא שם טוב לתשובותיו בשאלות היתרי עגונה. בשטח זה הופנו אליו שאלות מקורב ומרחוק והוא השיב בעמקות ובנאמנות מפליאה. (שמורה תשובה ארוכה שלו לאביו הרד"צ בשאלת היתר עגונה, הודבר עליה להלן).

אופייני לירתא ההוראה שלו, מצד אחד, לבקשאותו הגדולה, מצד שני, — הוא

הספור המסופר ע"י אחד מוטיקי תלמידי ליובאוויטש שליט"א: הודמן לי פעם ללון עם ר' מענדל חן באכסניה אחת, והנה אני רואה שהגיע זמן השכיבה ור' מענדל יושב על מטתו וממלמל לעצמו חרש. מהזה זה ארך שעות מספר לפליאתי הגוברת והולכת. מששאלתי את ר' מענדל לטיב, "עיסוק" השיב לי בתמימות שנוהג הוא בערבים שלפני הימים בהם הוא יושב בד"ץ לחזור בעל-פה את כל סימני שו"ע,, חשן משפט"!!!

בניעו"ץ היתה מכבר הימים ישיבה מקומית שעמדה תחת חסותו של הרב. רבי מענדל הכניס רוח חיים בישיבה ו-העלה את למודיה לרמה גבוהה בפיקוחו הישיר וכן היה דואג למחסוריהם הגשמיים, גם אשתו הרבנית, שהיתה עזר כנגדו

בכל שטחי הרבנות, התמסרה לטובת ה-ישיבה: במקום ארחות ה"ימים" שהיו נהוגות לפני כן — יסדה בית תבשיל לסיפוק ארחות התלמידים וניהלה אותו במסירות מופתית (שלעמלק"פ כמובן). ביתו היה בית ועד לחכמים. רבנים שביקרו בעיר או נסעו דרך העיר — מהירו לבית הרב להשתעשע בדברי תורה ולהציע לפניו ספקותיהם. כן רבו מורה בחורים שבאו לקבל סמיכת-רבנות, והת-אכסנו חדשים רבים בביתו. במשך תקופה זו היה לומד אתם, בחן אותם, ומתנהג אחר כאלו הם בניו של מחסוריהם, עליו-מובן שהלמדנים המקומיים, שהעיר ניעו-צין היתה מבורכת בהם, היו מבאי ביתו.

ביום שהיה עליו לסדר גט-פיטורין בין איש לאשתו היה נראה מוטרד מאד ולא טעם מאומה באותו יום. צרכי הצבור של העיר (הפרט והכלל) גולו ממנו כל זמנו, אך בערב, לאחר ש-אחרון המבקרים היה עזוב את ביתו, היה לומד שעות רבות, וגם מעלה על הכתב את חידושיו בנגלה ובחסידות (כמעט כל כתביו הרבים הלכו לאיבוד בשנות שלטון המהפכה).

וצרכי-צבור אלו היו רבים גם רבים, כי נוסף על עיסוקי הקהלה הרגילים התמסר לדאוג לטובת כל פרט ופרט. גומל חסד בגופו היה, וגם בממונו הדל שאותו ביזבו לצדקה. ביתו היה פתוח לרווחה ועוברי אורח היו מוצאים מקומם בבית הרב ומתקבלים באהבה. ימים ושבעות רבים היו אנשים שוהים בבית, כשביט הרב מספק כל צרכיהם, וחשים עצמם כבביתם הם. חסד מיוחד היה נוטה לאל-מנות ויתומים שהיה דואג להם. לאלמנתו של הרב הקודם דאג לסדר קצבה, חדשית ראויה מקופת הקהלה, והיה נוהג לבקרה בכל חג ולחתענין במצבה. התעניין מאד בגורל האסירים היהודיים, שמקורב ושמ-רחוק, והיה משתדל עבורם דוואג לספק להם צרכיהם, ביחוד בערבי החגים.

ימים ימימה היתה קיימת בעיר קופת צדקה, בפיקוח הרב, שהעשירים היו תור-מים עבורה והעניים — נהנים ומתפרנסים ממנה. כשהגיע רבי מענדל לניעו"ץ ראה כי אין כסף הקופה מספיק למלא את כל הדרוש, שכן היו בעיר עניים ו"יורדים" רבים. סבב הרב על פתחי בתי העשירים ודרש מהם להגדיל מכסת-תרומתם פי עשר או פי עשרים. בתוקף, אך בחן רב, חזר ותבע עד שהשיג את שלו.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, רבו משפחות הפליטים שברחו לדרום-רוסיה, לחלק מהם הגיע לניעו"ץ. נרתם הרב לעבודה מאומצת של סידורם: השתדל אצל השלטונות להשיג עבורם רשיון ישיבה במקום, השיג עבורם מקומות מגורים, סעד, ועבודות מפרנסות, עד שהס-תדרו היטב במקום. היתה בעבודה זו — התאמצותו עצומה ומפרכת, אך הוא עסק בה בשמחה ובחפץ לב. עזרתו את ה' עפ"י דרך החסידות היתה מפליאה ביותר. תפלתו ארכה שעות רבות (ביחידות) מלווה דמעות-שליש, וואתם-ימים יסודותיו: הגדולות ביותר, בכלל-היה בעל כפי-ואיש רגשני

בליל ש"ק היה נערך מגין מיוחד לה-
פלה בביתו, והוא היה ממשיך להתפלל
גם לאחר שכל המחפלים התפזרו לבת-
הם. ביום ש"ק היה משכים קום ומקדיש
שעות רבות ללמודי דא"ת, אחר היה
מתפלל חלק מן התפלה, והולך לביתו כ"ב
לשמע קריאת התורה, וממשיך בתפלתו
עד שעה מאוחרת. לפנות ערב היו תושבי
העיר, וביחוד חסידי חב"ד שהיו חלק
נכבד מבני הקהלה, מתאספים בביתו, מג-
נים ניגוני דבקות ושמעים מפיו מאמר-
חסידות.

על צורת קיום החגים בעיר הטביע
את רישומו החסידי, והם הותגו ע"י כל
אנשי העיר בשמחה רבה. במוצאי יום
הכפורים היה נהוג שכל אנשי העיר היו
מתאספים ומבלים בשמחה רבה ובשמירת
„לחיים" בניצוחו של הרב, ויוצאים לאחר
מכן בריקודים.

★

התקשרותו לרבו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב
נ"ע היתה כבירה ועמוקה, וגם הרבי גילה
לו, כאמור, אהבה וחס קירבה מיוחד,
ולפי הגדרת אחד מתמימי ליובאוויטש —
„ממש כבן". הרבי התבטא אודותיו בביטוי
הערכה גפלאים, ומובנת משמעותם ביחוד
ליודעים את ההייקנות בדבריו של כ"ק
אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שכל מלה שלו
היתה שקולה ומדודה.

בהשפעת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע
התרחב תחום עסקנותו. נוסף לעסקנותו
המקומית בצרכי הקהלה והסביבה סירף
אותו כ"ק אדמו"ר נ"ע, בהכיר את כוחות
נפשו וכשרונותיו, לעסקנות הכלל-ישר-
אלית שהתנהלה בראשות הרבי נ"ע
בתקופה הרת אסונות וועזועים זו. כשכ-
נס לשטח זה, כאחד מעוזריו ואנשי סודו
של הרבי נ"ע, היה בן עשרים וחמש
שנה בלבד, ומיד התגלו כוחות נפשו ה-
כבירים.

הופעתו הראשונה בפני הצבור, מחוץ
לתחומי עירו, היתה בוועידת רבנים שהת-
כנסה בשנת תרס"ט בורשא, לדיון בעניני
הכלל, וייצג שם את הקו הליובאוויטשי.
שם נתגלה לראשונה כנואם מזהיר על
בעיות עם ישראל. נאמרו שם הצטיינו
בהגיגתם, בניסוחם ובלהט הבוקע מהם,
ההשפעת היתה כבירה. כל העתונות ה-
יהודית ציינה במיוחד את הופעתו המר-
שימה של רבי מענדל.

בשנת תר"ע נקראה ע"י מיינסטריין
הפנים של רוסיה הצארית, „וועידה רבנית"

לבירור השאלות הדתיות של יהודי רוסיה.
לועידה זו נבחרו 32 רבנים מ„תחום ה-
מושב", ומטרתה היתה להכריע במאות
בעיות דת של יהדות רוסיה שהתעוררו
מאז כינוס ועידת הרבנים הקודמת שהת-
קיימה בשנת תרנ"ד.

הממשלה הרוסית שאפה באמצעות ועי-
דה זו להשיג את הצרת צעדי הדת
היהודית בגושפנקא חוקית, רצונה זה בא
לה בהשפעת חוגי ה„השכלה" שדרשו
וחזרו ודרשו את השינויים הללו, אלא
שהוועידה הנחילה לה מפה נפש ומזימות
הממשלה לא יצאו אל הפועל.

הכשלונו הראשון של הממשלה היה ב-
עצם בחירת הנציגים. רוב הנבחרים היה
מן הנמנים על המחנה החרדי באמת (לעו-
מת מיעוט של „רבנים מטעם" וכד').
תנועת ליובאוויטש היתה מיוצגת גם היא
במדה הגונה, ובתוכה רבי מענדל, שנבחר
כאחד משני נציגי פלך צ'רניגוב.

בוועידה עצמה, שהתנהלה למעלה מ-
חודש ימים, התגבש גוש חרדי חזק,
בראשות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע וה-
גאון רבי חיים מברסק וצ"ל. שני גדולי
עולם אלה קיימו בכל בעיה התייעצות
מוקדמת ובהתאם להנחיותיהם פעלו ה-
נציגים שסרו למשמעתם.

בהתייעצויות הכלליות של גוש זה בלט
רבי מענדל בפקותו ובידיעותיו, הוא
משך בין השאר, את תשומת לבו של
הגר"ח מברסק שהשתעשע אתו בשעות
התפסקות בדברי תורה והתפעל מגאונותו,
ומאז נקשרה ביניהם ידידות עמוקה הד-
דית.

ב„וועדה המתמדת" שהכילה שבעה חב-
רים נבחר רוב מוחלט של הרבנים החרדים,
ובכללם — רבי מענדל חן. (פרשה מעניינת
קשורה בהתנגדות שר הפנים בכבודו וב-
עצמו לצירוף כ"ק אדמו"ר נ"ע והגר"ח
וצ"ל לועדה, אך הוועידה דחתה את הת-
ערבותו זו).

פרטים רבים כרוכים במאורע זה (ו-
בכללם מעצור הבית שהוטל על כ"ק
אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לימים מספר) אך
אין כאן המקום לפירוט. אך הסיכום היה:
קבלת כל הצעות הגוש החרדי!

רבי מענדל חן היה מן ה„מומחים"
שיעצו לסניגוריה במשפט ביליס.

פרט נוסף מעסקנות הכלל שלו: בהש-
תדלותו שוחררו רבנים מגיוס בתחלת
מלחמת העולם הראשונה.

★

היחסים שבין רבי מענדל לבין אביו
הרד"צ חרגו הרחק מעבר לתחום היחסים
הרגילים שבין אב לבן. מבין כתבי רבי
מענדל נשארו לפליטה רק שתי תשובות
הלכתיות, ואחת מהן תשובת היתר עגונה
המפזנת לאביו הרד"צ, שממנה יש ללמוד
קצת על היחס.

התשובה רבת הכמות (בת כ-15 אלף
מלים!) מורכבת משני חלקים: חלק אחד
נכתב ביום י"ב מרחשון תרע"ו, והחלק
שני כעבור ימים מספר — כתשובה ל-
מכתב-מענה של אביו למכתב הקודם.

התשובה נכתבה בלשון צחה ובהירה,
ובניחות הגיוני של פרטים ו„כניסות"
רבים להיתר, בהסתמכות על ראיות מן
התלמוד ועל ראשונים ואחרונים, למן
„תשובות הגאונים" — דרך כל חכמי
הראשונים והפוסקים המפורסמים — עד
פוסקי הדור ההוא (וזה ביחס לשאלה
של הסתמכות על תמונה פוטוגרפית).
מוכן שהוא מצטט רבות את אדמו"ר חזקן
בשורת שלו (ומתבטא: „ומי יבוא אחרי
המלך", „אשר כגבה שמים מעל הארץ,
ויותר, גבה דרכיו מעלינו").

ובכן: במכתב זה הוא ממנה את אביו
בתואר „כ"ק אאמ"ר חיי רוחי שליט"א,
במסמך — „מכל האמור שיש מקום להחריג...
ואפס אך אם אתה אאמ"ר ש"י חסכים
בדעתך העמוקה והקדושה, לאחר העיון
בדברי ותמצאם לנכונים, או אז הנני —
כיהודה ועוד לקרא — מצטרף להסכמתך
והכרתם הקדושה, ומה אדע אשר לא
תדע", וחותם — „בגן ותלמידך, כלול
שלך". בחלקו השני של המכתב המשמש
תשובה להיסוסי הרד"צ בדבר ההיתר
הוא כותב, בין השאר: „הלא הנני רואה
שכל דרכי ההיתר גלויים ורועים לפני
דעתך הקדושה והעמוקה, ומדוע לא אתבה
להחליט את היתרה? הלא ידוע דברי
הב"ח בתשובותיו של המתייר עגונה מ-
כבלי העיון כאילו בנה אחת מעורבות
ירושלים, ולמה תרצה לתניח זה לאחרים?
(יש לזכור, אגב, שתשובה עצומה זו
חורבה בזמן הבלות של המלחמה).

גם יחסו של הרד"צ לבנו היה יוצא
מגדר הרגיל, וסיפורים רבים על כך.
מרגל'ה בפומיה של הרד"צ: אני גדול
מאבי, שכן בנו של אבי אני הוא, ואילו
לי יש בן — רבי מענדל. ומספר אחד
מגדולי רבנינו שליט"א סיפר להרד"צ
כי שוחח עם אחד מגאוני הדור המפור-
סמים ביותר והלה לא חדל מלשבח את

סידור התפילה של אדמו"ר הזקן

התפלה של האריז"ל. רק כעבור שנים רבות לפטירתו של האריז"ל חובר ונדפס סידור תפלה, הכוללים את נוסח התפלות בשלמותו, בצירוף, "כוונות" ה-שונות.

ברור שימי הופעת אור-החסידות לא היה קבוע נוסח. תפלה אחיד שהיה אפשר לראותו כנוסח המקורי של האריז"ל. תלמידי הבעש"ט קיבלו כנראה, בעל פה מרבים את נוסח התפלה שהיה מבוסס על כוונות קבלת האריז"ל. כן הונהג, כנראה, בנוסח זה שינויים מן הנוסח המקובל, שמקורם לאו דוקא בכתבי האריז"ל, כי אם בדעות שונות מדברי הפוסקים הראשונים ז"ל.

בתקופת שיאיותו של הבעש"ט נ"ע, לא היה כנראה הנוסח החדש נחלת ה-המונים, גם של אלו שנצטרפו לתנועת החסידות, אף שתנועת החסידות התפשטה, מיד עם הווסדה, בקנה מדה נרחב

(תלמידו וממלא מקומו של הבעש"ט, ורבו של אדמו"ר הזקן), על יסוד הידוע מן התלמוד הירושלמי כי קיימים שנים עשר שיעורים, דרכם עולות התפלות של שנים עשר שבטי ישראל, נוסחו של כל שבט בשער המיוחד שלו, — שנוסף על כך קיים שער י"ג, הוא, "שער הכולל", שדרכו עוברות התפלות שבנוסח, "השוה לכל", נוסח תפלה המתאים לכל שבטי ישראל. נוסח זה גילה האריז"ל —, "בהיות נהירין ליה שבילי דרקיעא, למד דעת את העם למי שאינו יודע שבטו".

לאמתו של דבר, לא חיבר האריז"ל סדור תפלה המכיל את נוסחן המלא של כל התפלות, אלא שבכתבי תלמידיו נמסרו ברוח בשמו, "כוונות", אותן יש לכוין בעת תפלה, והן מבוססות, בין השאר, על ראשי תיבות, על מספר המלים שבכל תפלה ועל פרטים שונים שמצורפים מת-קבלת, פחות או יותר, תמונה של נוסח

התפלה תופסת, כידוע, מקום נכבד ביותר בתורת החסידות ובדרכי תנועת ה-חסידות מאז יסודה (ראה, בין השאר, "בטאון חב"ד" גליון 4 [23]). דגש מיוחד הושם על הכוונה בתפלה וההתבוננות בגלגלת ה'. כתבים רבים יצאו גם מתחת ידי אדמו"ר הזקן (רבי שניאור זלמן נ"ע), מיסד חסידות חב"ד, בקשר לענין התפלה וערכה.

בין המנהגים שחודשו ע"י מייסד ה-חסידות, רבנו הבעש"ט נ"ע, לתוספת הידור מצוות ועבודת ה' — היה שינוי נוסח ה-תפלה, מנוסח אשכנזי, שהיה מקובל ב-גלויות יוצאי אשכנז באירופה, לנוסח שנקבע ע"י רבי יצחק אשכנזי נ"ע, המור-רה הגדול של תורת הקבלה מפי אליהו הנביא ז"ל.

על מעמדו המיוחד של נוסח האריז"ל ביחס לשאר נוסחאות התפלה נאמר בספר "לקוטי אמרים" של הרב המגיד ממעזריטש

רבי מענדל סירב, ולמרות הסכנה הגמורה פרש ונכנס לבית מלון יהודי, מול הכנסיה. הפורעים התנפלו על הבית ורצחו את כל יושביו, פרט לאחד שעשה עצמו כמת. הניצול סיפר אחר כך שבראות רבי מענדל את הסכנה הקרבה פנה אל הנאספים וקרא לחזור בתשובה, ולקבל על עצמם שמי שיזכה להינצל יתמסר להשפעה לד-בקות בתורה ובמצוות, ובמיוחד לשמירת השבת. אחר אמר עם הקהל וידוי, עד שהתפרצו פורעים וירו בערפו, הי"ד. מסופר: בהבדלת מוצש"ק שלפני יום הירצחו (היה זה יום א' בשבוע) פרץ לפתע בכבי ולא יכול היה לסיים את ה-הבדלה.

עוד מסופר: באותה שעה בה נרצח בבית המלון — נפל ארון הספרים שבבית! בני הקהלה הקימו אוהל על קברו כעל אחד הקדושים אשר בארץ.

אכן, קדוש היה האיש בחייו וקדוש במותו, בהקריבו עצמו למען הכלל. כשהגיעה השמעה אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע התאבל מאד, והריץ מכתב בתומים מלא-השתתפות בצער אל בני המשפחה.

ישב ותיקין ופתר בפלפול. כשגיש ה-רד"צ והשמיע הערה מסוימת נגד הפלפול ההוא — הפסיק רבי מענדל את דבריו ולא המשיך...

★

מועצות ומפליאה פרשת מותו על קידוש השם ביום ד' אלול תרע"ט, לפני הגיעו לגיל ארבעים, ובחיי אביו-מורו הרד"צ נ"ע.

היו אלה שנות המהפכות והמהפכות-שכנגד. השלטון הצארי מוגר ובחלקים השונים של רוסיה עבר השלטון מיד ליד, כשהיהודים הם הקרבנות העיקריים. ב-אותה תקופה כבשו צבאות דניקין את יערות מיד הסובייטים. בעיר פשטו שרידי צבאות הצאר, שנפשם צמאה למלחמה ולבזיון, ויד השלטונות קצרה מלהשתלט עליהם. הללו איימו להתנפל ביוחד על היהודים.

משלחת מורכבת מן הרב ואחד מנכבדי הקהלה בלית כומר פרבוסלבי — ביקרה אצל **מפקד** העיר וביקשה הגנה מיוחדת על **היהודים**. בדרכם חזרה נראו חברות פורעים **מתקרבות**. הכומר יעץ להכנס לכנסייה **נוצרית** קרובה להסתתר שם, אך

ר' מענדל. הגיב הרד"צ: "וכי בני זמננו להמלצתו שלו? והרי בני גדול ממנו בתורה!". הרה"ג ר' אלכסנדר יודאסין שליט"א מספר שבשנת תרע"ז, בהתקרב החזית לליובאוויטש, הוחלט לפזר את התמימים לקבוצות לימוד בערים השונות בהן מכהנים רבני חב"ד. ר' אלכסנדר שליט"א היה בקבוצת התמימים שנשלחה לטשרניגוב, והתאכסן בבית הרד"צ (קבוצה אחרת נשלחה לניעוין של רבי מענדל). לשבת מסוימת בא רבי מענדל לביקור בבית אביו. הרד"צ כיבדו מאד ובסעודה השלישית, בה היה נוהג הרד"צ להשמיע דברי חסידות, הושיב את בנו בראש ה-שלחן וכיבדו בהשמעת המאמר. לאחר מכן אמר הרד"צ לר' אלכסנדר: "מה דעתך על, "חזרת" המאמר? הדברים ה-יוצאים מפי בני מסודרים כל-כך, מתק בשפתיו ונועם בלשונו, להבנת השומעים". סיפור נוסף: בטשרניגוב היו אז רבנים וראשי ישיבות רבים, פליטי המלחמה, שבאו מפלכי קובנה ווילנא, וגמנו על מחנה ה"מתנגדים". כששמעו הללו על בואו של רבי מענדל באו לבקר וזעזעו לפניו ספקותיהם וקושיותיהם, ורבי מענדל